Серікова О. М.,
к.е.н., доцент,
доцент кафедриобліку і оподаткування;
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля
(м. Київ)

ПОДАТКОВА ПІДТРИМКА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Під час війни надзвичайно важливою є підтримка економіки країни для забезпечення населення робочими місцями та доходом, стабільної комерційної діяльності підприємств. Необхідним важелем у даному контексті є податкова політика. Варто зазначити, що система оподаткування набула змін в умовах війни. Дослідження податкової підтримки в умовах воєнного стану за інформацією, наведеною на офіційному сайті Державної податкової служби України [1], довело, що в даному процесі можна виділити два етапи: перший етап – з початку 2022 р. по кінець 2022 р., другий етап – з 2023 р. по даний час. Для першого етапу були характерними наступні зміни: було запроваджено спрощену систему оподаткування для ФОП та юридичних осіб – єдиний податок 2%; було скасовано ЄСВ для ФОП 1 та 2 групи (ФОПи могли не сплачувати ЄСВ, якщо не отримували дохід); впровадження податкових канікул для певних підприємств; Державна податкова служба обмежила кількість перевірок бізнесу; було дозволено подавати податкові декларації у спрощеному режимі; на деякі категорії товарів було знято митні збори та податок на додану вартість; були скасовані акцизи на пальне та запроваджено податкове послаблення на благодійні внески; благодійні фонди та отримувачі гуманітарної допомоги були звільнені від оподаткування.

Затяжний характер війни вплинув і на систему оподаткування, що нами виділено як другий етап (з 2023 р. по даний час), який характеризується тим, що більшість привілеїв було скасовано. Це стосувалося спрощеної системи оподаткування для ФОП та юридичних осіб – єдиний податок 2%, перевірок бізнесу Державною податковою службою та іншого. Таким чином, податкова підтримка на початку війни була спрямована на зменшення податкового тиску, але для наповнення бюджету уряд повернув довоєнні норми.

Аналізуючи доходи зведеного бюджету України за останні роки, можна стверджувати, що вони з роками збільшуються майже за всіма статтями, окрім рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів (див. табл. 1).

Таблиця 1

Доходи зведеного бюджету України за статтями доходів в 2021-2025 рр., млн. грн.

	За 2021 р.	За 2022 р.	За 2023 р.	За 2024 р.	2025 р. (станом на 1.02.2025)
Усього (без урахування міжбюджетних трансфертів)	1662242,7	2196273,3	3104306,6	3587789,5	321174,4
Податкові надходження	1453804,1	1343225,0	1638085,0	2088284	168242,8
Податки на доходи, прибуток та збільшення ринкової вартості	513630,0	551234,4	655633,4	882676,8	55603,1
Податок на доходи фізичних осіб	349785,5	420672,6	496343,0	583625,7	52905,1
Податок на прибуток підприємств	163844,5	130561,8	159290,4	299051,1	2698,1
Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	89318,5	94106,0	66310,0	58955,9	2492,7
Внутрішні податки на товари та послуги	716789,5	582435,3	770543,2	972699,9	92757,3
Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів	85044,3	61130,8	94328,3	106879	5142,9
Акцизний податок з ввезених в Україну підакцизних товарів	87019,7	44084,4	81388,1	115494,0	11877,3
Податок на додану вартість з вітчизняних товарів (з урахуванням бюджетного відшкодування)	155774,8	213948,0	214639,3	268327,9	37473,3
Податок на додану вартість з імпортних товарів	380714,4	253053	366158,0	466127,5	36565,1
Місцеві податки та збори	89896,6	84305,1	100008,8	119871,8	13058,3
у т.ч. Єдиний податок	46282,4	47226,1	55805,4	69129	8571,0
Інші податки та збори	5991,4	4898,0	5029,9	5799,5	109,6
Неподаткові надходження	202541	368368,9	1028113,1	1018002	152274,0
Доходи від власності та під-приємницької діяльності	57700,3	88484,5	125690,0	127622,4	3999,4
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної діяльності	17778,9	12437,4	19555,9	23018,8	1419,8
Інші неподаткові надходження	19806,5	17341,3	42986,5	56965,9	2726,1
Власні надходження бюджетних установ	107255,2	250105,8	839880,6	810395,1	144128,7
Доходи від операцій з капіталом	3790,9	2887,0	3722,2	5038,8	427,8

Продовження таблиці 1

Кошти від закордонних країн і міжнародних організацій	1325,9	481314,0	433602,4	475372,6	182,5
Цільові фонди	780,8	478,5	783,9	1092,1	47,3

Джерело: [2]

Аналіз структури доходів зведеного бюджету показав, що податкові надходження хоч і залишаються найбільшою часткою доходів, але з роками їх частка зменшується. За 2021 р. вона становила 87,46%, в той час як за 2024 р. склала 58,21%. Збільшилась частка неподаткових надходжень з 12,18% до 28,37%, власних надходжень бюджетних установ з 6,45% до 22,59%, коштів від закордонних країн і міжнародних організацій з 0,08% до 13,25% (рис. 1).

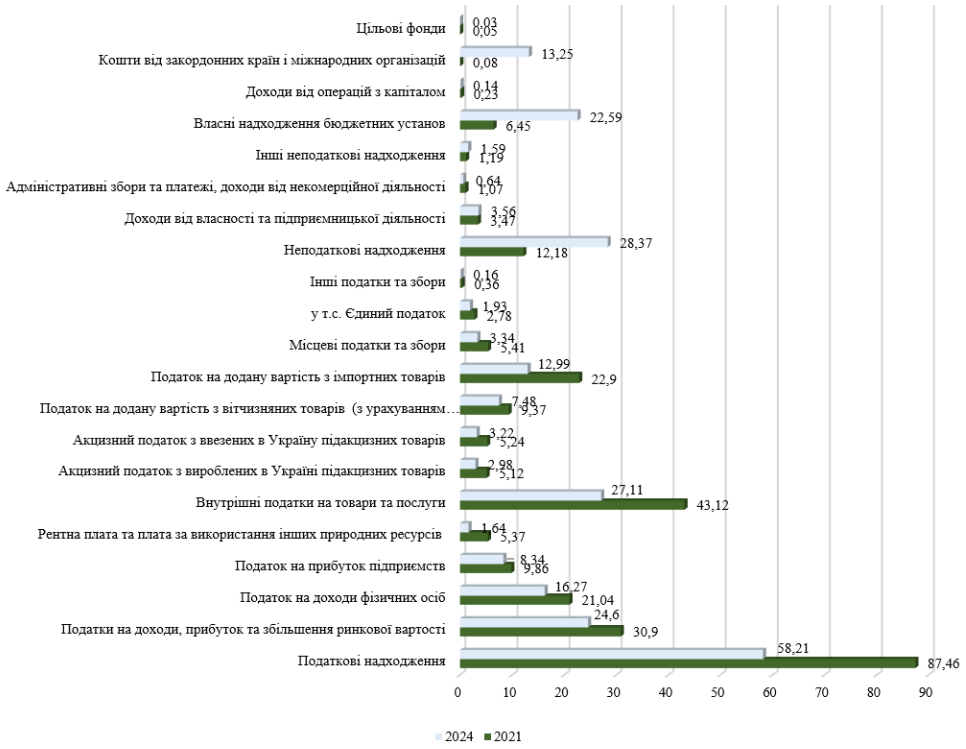

Рис. 1. Питома вага доходів зведеного бюджету у 2021 р., 2024 р., %

Джерело: побудовано за даними [2]

Особливості оподаткування в умовах воєнного стану стали предметом дослідження багатьох вчених-економістів, що обумовлено стурбованістю стосовно економіки України та пошуком шляхів удосконалення податкової системи для підтримки підприємств, які опинилися в надзвичайно складних умовах. Обґрунтовують принципи обліку та оподаткування в умовах військового стану Г. Балашов, О. Федорчак [3]. На трансформацію механізму податкової політики в умовах воєнного стану вказують О. Біленко, С. Савченко [4].

Узагальнюючи їх погляди можна стверджувати, що основними принципами оподаткування в умовах воєнного стану мають бути забезпечення фінансової стійкості та підтримка оборони країни. Разом з цим, важливо сприяти розвитку підприємств та підтримувати зайнятість населення. Варто зазначити, що в сучасних умовах Україна знаходиться не у стані розвитку економіки, а в

стані її збереження. Сучасну податкову політику можна назвати антикризовою. На наш погляд, податкова політика має бути спрямована не тільки на фінансову стійкість держави, а й бути спрямована на підтримку бізнесу та зайнятості населення.

За оцінками Центру економічного відновлення та міжнародної компанії ADVANTER GROUP з початку повномасштабного вторгнення 64 % ММСП (мікро-, малі та середні підприємства) тимчасово призупинили або згорнули свою діяльність. 9,6% компаній, які призупинили свою діяльність, мали ризик повністю припинити роботу. Залишається проблемою використання всіх потужностей та відповідно збільшення оборотів виробництва. Найбільшими перешкодами відновлення та розвитку бізнесу за даними опитування є наступні: непрогнозованість розвитку ситуації в Україні та на внутрішньому ринку, про що зазначили 58,3% респондентів, непередбачувані дії держави, що можуть погіршити стан бізнесу – 50,7%, відсутність достатньої кількості платоспроможних клієнтів на внутрішньому ринку – 49,4%, відсутність достатньої кількості кваліфікованих працівників – 42,1%, відсутність достатнього капіталу – 33,0%, перешкоди з боку регуляторних та/чи фіскальних органів, у т.ч. податкової, митні й т.ін. – 25,4%, демпінг конкурентів, в цілому зниження прибутковості на ринку – 22,7%, недоступність кредитних коштів, у т.ч. програми 5-7-9 й т.ін., високі податки та збори – 20,7% та інші проблеми, пов’язані з війною [5, с. 9, с. 20].

Важливість грамотного податкового регулювання особливо в умовах війни обумовлена необхідністю наповнення державного бюджету, підтримки зайнятості населення, доходів та забезпечення платоспроможності. Податкова політика має бути спрямована на забезпечення фінансування військових потреб та підтримку економіки. *На наш погляд, податкова підтримка підприємств в умовах воєнного стану та у перший рік після війни має будуватися за наступними принципами:* зменшення податкового навантаження для підтримки їх стійкості у кризовий та після кризовий період для відновлення; бути гнучкою для швидкої адаптації на соціально-економічні зміни та забезпечення стабільності надходжень до бюджету; зміни в оподаткуванні мають бути спрямовані на підтримку підприємств, а не на ускладнення ведення комерційної діяльності, що пов’язано з необхідністю забезпечення платоспроможності платників податків; податкова політика має бути справедливою стосовно податкового навантаження; подальша цифровізація процесів ведення бізнесу в Україні з одночасним зменшенням бюрократизації для покращення можливостей щодо відкриття бізнесу, звітності, автоматизації перевірок, зменшення паперової документації; забезпечення прозорості податкової системи для чесної конкуренції та зменшення масштабів тіньового сектору економіки; впровадження прогресивної шкали оподаткування; зниження ставок за кредитами та використання податкових канікул, зниження податкових ставок (це можна робити залежно від критичності регіону, для підприємств, які виробляють критично важливі товари та надають послуги); спрощення адміністрування податків; розвиток державних програм компенсації витрат підприємствам,

постраждалим від військової агресії росії; врахування потреб обороноздатності; розробка податкової стратегії при повоєнному відновленні економіки.

Окрім зазначеного, варто звернути увагу на той факт, що зараз діяльність підприємств здебільшого спрямована на внутрішній ринок. В той час як конкурентоспроможна економіка має орієнтуватися на експорт товарів та послуг. В даному контексті варто запроваджувати податкові механізми для підтримки експортоорієнтованого бізнесу. Особливу увагу слід приділити питанню залученню вітчизняних підприємств у світові економічні ланцюги та розвитку міжнародних торгівельних операцій. Потребує на подальше удосконалення податкова політика у напряму підтримки підприємств при створенні робочих місць та працевлаштуванні внутрішньо переміщених осіб, людей з інвалідністю, учасників бойових дій.

Важливим є залучення інвестицій, що також потребує особливих умов оподаткування. В даному аспекті можна це робити з урахуванням станів країни: в умовах воєнного стану, в умовах повоєнного відновлення, в умовах стабільного розвитку, а також з урахуванням стану безпеки та руйнувань у певному регіоні.

Податкова підтримка в умовах воєнного стану має бути спрямована на створення умов стабільного функціонування підприємств, що сприятиме створенню підґрунтя для подальшого повоєнного відновлення України. Вона має сприяти забезпеченню фінансової, економічної, гуманітарної стійкості та підтримки економіки України. Податкова підтримка за означеними принципами сприятиме відновленню виробничих потужностей, стабільній діяльності підприємств, що важливо для подальшого розвитку України.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт Державної податкової служби України. Законодавство. URL: https://tax.gov.ua/zakonodavstvo

2. Офіційний сайт Міністерства фінансів. Доходи зведеного бюджету України. URL: https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/income/2025/

3. Балашов Г., Федорчак О. Принципи обліку та оподаткування в умовах військового стану. Економіка : реалії часу. Науковий журнал. 2024. № 1 (71). С. 96-103. URL: https://economics.net.ua/files/archive/2024/No1/96.pdf. DOI: 10.15276/ETR.01.2024.12. DOI: 10.5281/zenodo.11374101

4. Біленко О., Савченко С., Трансформація механізму податкової політики в умовах воєнного стану. Економіка та суспільство. Випуск #46/2022. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-19

5. Оцінка впливу війни на макро-, малі- та середні підприємства в Україні. Київ: Програма розвитку ООН в Україні, 2024 рік, 86 с. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-04/undp-ua-smb-2024.pdf